

DE CE FRUMUSEȚEA POATE SALVA CULTURA, ÎN GÂNDIREA LUI JOSEPH RATZINGER

Autor: Andreas-Ștefan Bot | 5 decembrie 2025

În contextul scepticismului cultural, Joseph Ratzinger a propus o idee simplă: dacă nu putem ajunge la Adevăr prin argument, poate ar trebui să ajungem la el prin nostalgia după Frumos. Cultura modernă pare să sufere de ceea ce Ratzinger numea „dictatura relativismului”. Pentru Benedict al XVI-lea, această „dictatură” nu se referă la o forță fizică, ci la presiunea culturală de a accepta că „nimic nu este sigur”. Pericolul apare atunci când societatea ajunge să ridiculizeze sau să marginalizeze pe cei care afirmă existența unor adevăruri obiective, fie ele morale, filosofice sau religioase. El spune că relativismul duce la o cultură în care toate opiniile au aceeași valoare, dar nimic nu mai are greutate – *care nu recunoaște nimic ca fiind definitiv și care lasă ca ultimă măsură doar propriul ego și propriile dorințe*.¹ Pentru a înțelege această miză culturală identificată de Ratzinger, trebuie să pornim de la diagnosticul pe care l-a pus asupra societății contemporane. Întregul său discurs despre „frumos” este, în esență, un răspuns la o criză profundă pe care el a identificat-o nu doar în plan teologic și filosofic, ci și în registrul mai larg al culturii moderne.

Plecând de la faptul că nu mai există un Adevăr obiectiv, *Logos*, nu mai poate exista nici o frumusețe obiectivă, *Pulchrum*, deoarece, în viziunea clasică, frumusețea este *splendoarea adevărului*. Astfel, arta încetează să mai fie o „rană” care deschide sufletul spre cunoaștere și devine fie terapeutică, dar goală de sens universal, fie un simplu bun de consum.

În celebrul său Discurs de la Regensburg (2006), Benedict extinde acest diagnostic. În această prelegere, el susținea că rațiunea modernă s-a „autolimitat” la ceea ce este strict empiric. Astfel, rațiunea devine îngustă în privința întrebărilor referitoare la frumos, bine și sens.²

Ratzinger ne invită să privim la originea culturii europene pentru a-i descoperi esența.

Ceea ce el numește *Quaerere Deum* (Căutarea Transcendentului) reprezintă, de fapt, rădăcina culturii. Într-un cadru simbolic al erudiției seculare franceze, Ratzinger a ales să vorbească despre monahismul medieval. Principala idee pe care a transmis-o este profund contraintuitivă pentru mentalitatea modernă. El susține că vasta cultură care a salvat și a modelat Europa după prăbușirea Imperiului Roman nu a fost rezultatul unui proiect prestabilit. Călugării care s-au retras în mănăstiri nu aveau intenția de „a face cultură”. Ei aveau o singură motivație, una transcendentă: *Quaerere Deum*.³

În căutarea Absolutului, cultura s-a născut ca un produs secundar necesar. Această căutare a divinității nu era o evadare mistică din lume, ci o activitate care cerea evident disciplină intelectuală și materială. Din aceste motive au luat naștere: bibliotecile, ca locuri de păstrare a Cuvântului (Logos); școlile, salvând astfel moștenirea antică (Ovidius, Virgiliu, Cicero); muzica – cântul gregorian nu a fost compus ca divertisment, ci din necesitatea de a lăuda Absolutul într-un mod care să depășească simpla vorbire.⁴ Astfel, argumentul lui Benedict pleacă de la o idee simplă: o cultură devine sterilă și, în cele din urmă, se distruge atunci când își pierde legătura cu transcendentul. Prin urmare, o cultură care se limitează doar la ceea ce este imediat, utilitar, politic sau pur subiectiv – adică o cultură *etsi Deus non daretur* (ca și cum Dumnezeu nu ar exista) – își taie rădăcina.

Așa cum am amintit și mai sus, acea rațiune care a devenit „surdă”, alături de o cultură care se îndoiește de existența adevărurilor obiective, întâmpină un blocaj intelectual pe care Ratzinger propune să îl diminueze. Ideea lui este *Via Pulchritudinis* (Calea Frumuseții). De reținut faptul că acest argument al său este de sorginte platonice și augustiniană, adică frumusețea autentică are o parte cognitivă. Mai precis, ea nu este un simplu decor sau ambient, ci o formă de cunoaștere. Este evident că Ratzinger respinge categoric definiția propusă de societatea contemporană asupra frumuseții ca fiind pur subiectivă. El vede frumusețea în mod obiectiv, deoarece este manifestarea vizibilă a Binelui și a Adevărului. Nu doar că este o manifestare, dar, acolo unde adevărul și binele există, ele „strălucesc” inevitabil, iar această strălucire este „frumosul”.⁵ Prin urmare, întâlnirea cu frumusețea autentică este implicit o întâlnire cu Adevărul însuși.

Un aspect important este mecanismul estetic care trezește nostalgia. Benedict al XVI-lea a dezvoltat această idee încă din vremea când era cardinal, preluând o metaforă de la Platon. El descrie frumusețea ca pe o „săgeată” care ne rănește. Această „rană” este esențială, pentru că ea nu reprezintă o plăcere pasivă. Este, mai bine spus, un șoc existențial care ne scoate din amorțeala relativistă. Aplicarea începe cu o întâlnire. Omul întâlnește frumusețea autentică, fie că este vorba de arhitectură, muzică sau sculptură, atunci când primește acea „săgeată”. Ea sparge carapacea autosuficienței relativiste. Este un șoc benefic, care ne amintește că eul nostru și poftele noastre nu sunt măsura tuturor lucrurilor. Odată rănit, omul nu mai este același. Rana frumuseții nu provoacă

durere, ci „nostalgie”. De reținut că aceasta este o dorință sau o amintire: ceva ce am pierdut sau de care ne este „dor de casă” (Heimweh)⁶. Ratzinger explică că această nostalgie este o reactivare a acelei căutări (Quaerere Deum) pe care modernitatea a încercat să o adoarmă.⁷ Această trezire a dorinței, declanșată de frumos, ne pune în mișcare. Ea ne deschide rațiunea. Omul care a fost „rănit” de frumusețe este dispus să ia din nou în serios întrebările: „De ce trăiesc?” (metafizică), „Ce este Frumosul?” (estetică), „Ce este Binele?” (etică).

„Frumusețea adevărată este cea care te lovește, este « rana » care ți se imprimă în inimă și astfel îți deschide ochii.”⁸

Acum, că am văzut misiunea pe care o are „frumosul” în cultură, rolul artistului este crucial. Artistul nu este un simplu decorator; el este un „păzitor al frumuseții” și, prin urmare, un păzitor către Adevăr. Am stabilit, aşadar, că *Via Pulchritudinis* este calea de acces a lui Benedict al XVI-lea spre Adevăr. Frumusețea autentică ne rănește și ne trezește o nostalgie după sens. Calea Frumuseții pe care tocmai am explorat-o funcționează atât timp cât „frumosul” rămâne în legătură strânsă cu rădăcina de bază. În gândirea platoniciană, preluată și de Ratzinger, regăsim un accent profund pe triada transcendentaliilor: frumosul, adevărul și binele. Acestea sunt o formațiune indivizibilă ce reprezintă trei fațete ale aceleiași realități, ale *Logosului*.⁹ Adevărul este, în esență, frumos, iar binele este, la rândul său, adevărat și frumos. Neatractiv devine Adevărul când este desprins de Frumusețe, rezumându-se la o simplă formulă rece. Nu mai strălucește (splendor veritatis). Benedict al XVI-lea afirma adesea că Binele (caritatea) nu poate fi separat de Adevăr. Fără Adevăr, Binele devine sentimentalism pur.¹⁰

Dar ce se întâmplă atunci când această triadă este separată de cultura modernă? Prin consecință apare un fel de „frumusețe înșelătoare” (kitsch)¹¹. Această detașare de Adevăr și de Bine face ca frumusețea să își piardă funcția cognitivă și să devină un esteticism — o artă care nu mai are nimic de spus despre realitate, un fel de *artă pentru artă*.¹² O frumusețe care devine o „anestezie” emoțională, pierzându-și rolul de „săgeată” care te trezește. Prin urmare, o artă care șochează doar de dragul șocului este, pentru Ratzinger, o artă care constată absența Adevărului și a Binelui și se complăce în această absență.

Gândirea lui Ratzinger nu este un refugiu nostalgic într-un Ev Mediu idealizat. Este o invitație și o încercare de a „reîntregi” ceea ce cultura contemporană a uitat. Invitația sa nu ne cere să alegem între rațiune și frumusețe, între știință și sens, între progresul tehnic și căutarea transcendentului, ci să recunoaștem că acestea sunt părți ale aceluiasi „Logos” unificator. În fața asurzirii produse de relativism, unde argumentele logice despre Adevăr sunt adesea respinse ca „fundamentalism”, Benedict al XVI-lea pariază totul pe o altă cale. El ne reamintește că, înainte de a fi o doctrină, Adevărul

este o „splendoare” (splendor veritatis).

Marea provocare pe care ne-o lasă Ratzinger este aceasta: *Via Pulchritudinis* (Calea Frumuseții). Este, poate, ultima și cea mai urgentă cale de acces la sens într-o cultură care a uitat cum să-l caute. Moștenirea sa este o invitație de a ne lărgi rațiunea suficient de mult pentru a ne lăsa din nou „răniți” de frumusețe.

*

Dacă acceptăm diagnosticul lui Ratzinger, acela că trăim sub o „dictatură a relativismului” care diminuează capacitatea noastră de cunoaștere și de percepere a lui Dumnezeu, transformând cultura într-un simplu bun de consum, atunci merită să privim miza mai îndeaproape. Prima mea nedumerire este însă: de ce se teme modernitatea de Frumusețe? De ce fuge de ea? Răspunsul sincer la această întrebare este neliniștitor: ne temem de frumusețe pentru că ne temem de obligația pe care Adevărul o exercită asupra conștiinței proprii.

Pentru a schița câteva răspunsuri, să privim mai întâi esteticismul zilelor noastre, în care frumosul a fost exilat în domeniul subiectivului pur. Cunoscuta sintagmă „frumusețea este în ochii privitorului” a devenit expresia supremă a relativismului estetic. Iar în estetica contemporană frumosul devine doar „ce-mi place mie”, un produs al dorinței individuale, nu al realității. În acest fel, excluderea Adevărului devine singura normă acceptată. Analizând însă lentila prin care Ratzinger privea lucrurile, am ajuns la convingerea că aceasta este o eroare de raportare la realitate. Într-o lume relativistă, lucrurile nu mai au o „formă” inteligibilă care să strălucească; ele devin doar materie mută asupra căreia proiectăm propriile dorințe. Or, frumosul ține de raportarea la cunoaștere, nu de raportarea la dorință, deoarece nu căutăm frumosul pentru a obține ceva. Frumosul produce plăcere în simplul act al contemplării, nu în utilizare. De exemplu, un instrument bun îl dorim pentru utilitatea lui; însă un tablou frumos ne place doar contemplându-l. Așa cum remarca și Toma din Aquino: „frumoase sunt lucrurile care, odată văzute, plac”¹³. Prin urmare, frumosul ține de cunoaștere, iar „plăcerea” din frumos nu este o dorință, ci o bucurie a intelectului în raport cu perceperea formei.

Și ce presupune, așadar, această teamă față de frumos? Consider, în esență, că „frica” de frumusețea autentică este o fugă de responsabilitate. Frumosul autentic ne judecă mediocritatea. O catedrală gotică sau o simfonie de Bruckner nu stau în fața noastră ca simple obiecte de consum; ele se așază ca martori ai unei Ordini superioare. Relativismul este mecanismul de apărare al omului care refuză să fie „rănit”, preferând confortul unei lumi fără contururi precise, unde nimic nu este „sigur”. Astfel, frumusețea devine un act de realism ontologic: realitatea are o structură dăruită de Creator, o splendoare intrinsecă care așteaptă să fie descoperită.

Mergând mai departe pe firul gândirii lui Ratzinger, am fost provocat să reevaluez un

sentiment pe care cultura noastră îl tratează cu subtil dispreț, și anume nostalgia. De obicei, privim nostalgia ca pe o slăbiciune, o evadare romantică într-un trecut idealizat. Însă, interpretând textul Papei emerit, am ajuns la o concluzie diferită: nostalgia este un instrument de orientare. Reflectând asupra imaginii pe care a descris-o Benedict al XVI-lea, despre acea „săgeată” care te rănește și trezește în noi un „dor de casă”, nu poți să nu simți rezonanța cu învățătura augustiniană („inima noastră este neliniștită până își află odihna în Tine”)¹⁴, dar aş propune o nuanță mai concretă. M-aş rezuma la conceptul de *desiderium naturale*¹⁵, adică dorința naturală a intelectului de a cunoaște Esența Primă. Pentru mine, „rana” despre care vorbește Ratzinger este exact momentul în care acest *desiderium* este reactivat de întâlnirea cu Frumosul. Când suntem mișcați până la lacrimi de o piesă muzicală sau de un peisaj, nu este vorba doar de o reacție chimică în creier. Este, cred eu, momentul în care sufletul recunoaște o „promisiune” a infinitului.

Ratzinger ne invită să nu anesteziăm această durere. În viziunea sa, pe care o împărtășesc, această neliniște este dovada că suntem „construiți” pentru mai mult decât ceea ce ne oferă lumea fizică.¹⁶ Așa cum setea dovedește existența apei, setea noastră de Frumusețe absolută dovedește existența Absolutului. Așadar, văd în Via Pulchritudinis (Calea Frumuseții) o pedagogie necesară. Frumusețea autentică nu ne satisface deplin, ci ne mărește capacitatea de a dori. Ea nu este punctul final, ci un indicator.

Reflecția mea se încheie cu o invitație la vulnerabilitate. Să lăsăm garda jos. Să permitem artei și naturii să ne „rănească” din nou. Această „rană” este fisura prin care lumina poate pătrunde în cetatea asediată a rațiunii moderne. Așa cum sugera Ratzinger, frumusețea poate salva cultura nu pentru că ar fi o soluție magică, ci pentru că ea reprezintă limbajul uitat al sufletului nostru. Să avem, așadar, curajul de a căuta acea frumusețe care nu doar decorează viața, ci o transformă. Căci, la final, „nu vom fi salvați de ceea ce am făcut, ci de ceea ce am iubit”.

NOTE

1. Benedict al XVI-lea, Predica la Liturgia «Pro Eligendo Romano Pontifice», 18 aprilie 2005. ↑
2. Benedict al XVI-lea, *Discurs la Universitatea din Regensburg*, 12 septembrie 2006. ↑
3. **Benedict al XVI-lea**, Discurs la Collège des Bernardins, 12 septembrie 2008. ↑
4. Benedict al XVI-lea, Discurs la Collège des Bernardins. ↑
5. Benedict al XVI-lea, „Întâlnire cu artiștii”, discurs rostit în Capela Sixtină, 21 noiembrie 2009. ↑
6. „Heimweh”, termen german care desemnează dorul intens de casă sau de locul de origine. ↑

7. Joseph Ratzinger, *The Feeling of Things, the Contemplation of Beauty* (prelegere la Întâlnirea pentru Prietenia între Popoare, Rimini, Italia, 24 august 2002), disponibilă pe site-ul Sfântului Scaun. ↑
8. Joseph Ratzinger, *The Feeling of Things, the Contemplation of Beauty*. ↑
9. Benedict al XVI-lea, „*Întâlnire cu artiștii*”. ↑
10. Benedict al XVI-lea, Enciclica *Caritas in veritate*, 2009. Prin analogie, logica lui Benedict din enciclica sa arată că, prin această separare, Adevărul devine o experiență subiectivă: „Fără adevăr, caritatea alunecă în sentimentalism. Iubirea devine o cocă goală, care poate fi umplută în mod arbitrar. Acesta este riscul fatal al iubirii într-o cultură fără adevăr.” ↑
11. „Kitsch”, termen folosit pentru a desemna obiecte sau expresii artistice considerate de prost gust, sentimentale sau excesiv decorate, de obicei produse pentru efect facil. ↑
12. Benedict al XVI-lea, „*Întâlnire cu artiștii*”. ↑
13. Toma din Aquino, *Summa Theologiae*, (București: Polirom, 2009), I, q.5, a.4. ↑
14. Augustin, *Confesiuni*, trad. E. Munteanu (București: Humanitas, 2018), p. 49. ↑
15. Toma din Aquino, *Summa Theologiae*, I, q.12, a.1. ↑
16. Benedict al XVI-lea, „*Discursul Sanctității Sale Benedict al XVI-lea către pelerinii din Germania*” (discurs, Vatican, 25 aprilie 2005). Este o referință la faimosul său citat din cadrul discursului: „Căile Domnului nu sunt confortabile, dar noi nu am fost creați pentru confort, ci pentru lucruri mărețe.” ↑

Imagine: Papa Benedict devenind Episcop de Munchen în 1977; Sursa: The Conversation